

РЕІНТЕГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ СПІРНИХ ТЕРИТОРІЙ ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ПРАВОВИЙ ДОСВІД АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ІЗРАЇЛЮ Й ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Територіальні спори між державами є однією з величезних державно-правових і суспільних проблем світу, які дуже часто призводять до воєнних конфліктів [1]. Більше того, якщо історично спірні території були лише одним із *casus belli* для війн сусідніх держав [2, с. 1779–1812], то аналіз конфліктів XX–XXI ст. демонструє нам вихід цього інституту на перше місце в цьому списку. На жаль, проблемою спірних територій є те, що в більшості випадків перехід їх *de jure* та *de facto* під владу однієї зі сторін територіального спору не ставить у суперечці остаточної крапки. Одним із чинників, який дійсно може розв'язати територіальний спір та мінімізувати можливість поновлення збройного конфлікту, є позиція населення цих територій. Саме лояльність населення спірних територій і його самоідентифікація із державою, яка *de jure* та *de facto* контролює територію, може розв'язати проблему. Адже дуже часто свої претензії на спірні території друга сторона пояснює не тільки історичним перебуванням цих земель під її контролем, а й етнічною, релігійною чи культурно-менталітетною пов'язаністю з населенням цих земель.

Залишаючи поза темою статті питання прав проживання на спірній території чи переселення на неї, ставимо собі за мету дослідити правові експерименти держав – сторін територіальних спорів та учасників воєнних конфліктів, які спрямовані на підвищення лояльності населення цих територій і підвищення рівня його самоідентифікації з відповідною державою.

Методологія дослідження ґрунтується на порівняльно-правовому методі, за допомогою якого ми можемо визначити спільні та відмінні державно-правові заходи реінтеграції населення спірних територій, аналітичному методі, яким ми встановлюємо складові загальної державно-правової політики та реформ у цій сфері, прогностичному методі, за допомогою якого ми можемо прогнозувати перспективи зазначених заходів тощо.

Основні результати дослідження. Кінець XX – початок XXI ст. ознаменувався цілою низкою територіальних конфліктів, що супроводжувалися переходом певної території з-під контролю однієї держави до іншої. Доволі часто населення за такого переходу залишало правові, етнічні, родинні, релігійні та культурно-менталітетні зв'язки з іншою стороною територіального спору. Отже, у такій ситуації перша держава мала проводити реформи та правові заходи, спрямовані на утворення зв'язків такого населення з населенням та інституціями своїх «основних» земель.

Прикладом таких комплексів правових заходів може бути План щодо реінтеграції карабаських вірмен, оприлюднений 21.09.2023 [3] після завершення бойових дій між Азербайджаном і Вірменією на території Карабаху. Карабах є спірною територією між державами – попередниками сучасних Азербайджану і Вірменії з часів середньовіччя. Ця територія неодноразово переходила з-під влади однієї держави до другої, що часто супроводжувалося жертвами та дискримінацією місцевого населення, яке належить не тільки до різних етнічних груп, а й сповідує різні релігії (християнство та іслам) та є представниками різних культур. Особливо ситуація загострилася у XVIII–XIX ст., адже керівництво Російської імперії вбачало в існуючому конфлікті перспективи для свого контролю над регіоном [4]. Після підписання Гюлістанського мирного договору 1813 року ці землі увійшли до складу Російської імперії, а російська (а пізніше й радянська) ад-

міністрація почала почергово підтримувати обидві сторони, сприяючи переселенню населення та підтримуючи напружені стосунки між Азербайджаном та Вірменією [5; 6]. У 1918–1920 роках між проголошеними незалежними республіками Вірменії та Азербайджану відбулася війна, й у 1920 році на Паризькій мирній конференції Карабах був визнаний територією Азербайджану, а вірменське населення, що становило там понад 70 %, мало отримати національну автономію. Після розпаду Радянського Союзу у 1992–1994 роках ця територія стала ареною Карабаської війни, де Вірменія отримала перевагу завдяки військовій підтримці РФ. Фактично територія потрапила під контроль Вірменії, а близько 1 млн азербайджанців і карбаських курдів залишили Карабах. У ході воєнних дій 2020–2023 років Азербайджан зміг повністю відновити контроль над цією територією і натеper обидві держави перебувають у переговорному процесі щодо підписання мирного договору. За переписом 2013 року в Нагорному Карабаху проживало 150 тисяч осіб, 99 % з яких ідентифікували себе як вірмени [7]. На поточний момент значна їх частина виїхала з регіону через воєнні дії, але є ймовірність їх повернення.

Після завершення воєнних дій у 2023 році керівництво Азербайджану заявило про сприяння реїнтеграції місцевого населення Карабаху та гарантування йому дотримання усіх прав національних, релігійних та мовних меншин [3]. Положення проголошеного плану щодо реїнтеграції можна умовно поділити на декілька груп гарантій.

Першою групою є політичні права. Усім особам, які проживають на цій території, запропоновано отримання громадянства Азербайджану чи дозволу на постійне проживання. Для реалізації цього права державна міграційна служба відкрила свої відділення в м. Ханкенді (найбільше місто регіону) або запропонувала зробити це онлайн. Населенню запропоновано взяти участь у діяльності офісу спеціальних представників президента Азербайджану, який керуватиме територією у перехідний період. Усім особам, які визначили свій статус, згодом буде запропоновано взяти участь у виборах для формування місцевих органів влади.

Економічні права гарантуються мешканцям Карабаху на рівні з іншими громадянами Азербайджану, плюс через економічні втрати регіону передбачена додаткова пільгова програма для його відновлення. Зокрема, пропонуються податкові пільги, субсидії та звільнення від усіх податків, крім земельного для фермерів. Для підприємців пропонується програма пільгового кредитування, грантів і субсидій для розвитку бізнесу. Право власності буде врегульовуватися відповідно до законодавства Азербайджану.

Соціальні права (пенсії, соціальні виплати, програми у сфері зайнятості населення, право на послуги мобільним зв'язком та мережами) гарантуються місцевим мешканцям на рівні з громадянами Азербайджану. План реїнтеграції також гарантує дотримання культурних, релігійних і мовних прав мешканців, для кращої реалізації яких передбачена співпраця державних органів та представників місцевого населення [3].

Попри нещодавність проголошення плану реїнтеграції багато його положень вже почали діяти. Так, розгорнуто запис до сервісів державної міграційної служби, в регіоні відновлено мобільний зв'язок, постачання електроенергії та газу, створена міжвідомча робоча група для розв'язання проблем регіону, відновлена робота поліції тощо.

Звичайно, короткий час дії плану реїнтеграції ускладнює оцінку його ефективності. Вже тепер можна побачити перспективу проблем із вирішенням майнових питань, зокрема реституції майна колишнім власникам, адже, за приблизними оцінками, на початку 1990-х років із Карабаху виїхало понад 500 тисяч осіб. Азербайджанські джерела вказують на наявність близько 1 млн переміщених осіб [8]. Також слід врахувати, що й сам Азербайджан неодноразово отримував критичні послання від Ради Європи та інших міжнародних організацій із захисту прав людини [9]. Реальне здійснення прав релігійних і етнічних громад об'єктивно дуже тісно пов'язано з їх скупченим територіальним проживанням та наявністю значного представництва хоча б у місцевих органах влади. У ситуації з Карабахом нескладно передбачити, що якщо на його територію дійсно повернуться тимчасово переміщені особи, з яких, за приблизними даними, понад 500 тисяч осіб, які ідентифікують себе з азербайджанським культурним етнічним і релігійним простором, й тільки 150 тисяч осіб – з вірменським, то реальне демократичне представництво поставить вірменську громаду у статус незначної меншості навіть у місцевих органах влади. З іншого боку, можливо, саме цей аспект сприятиме кращій реїнтеграції місцевого населення через його абсорбцію та асиміляцію.

Проблема інтеграції населення, іншого за національністю та віросповіданням порівняно з титульним населенням держави, що ускладнена збройним конфліктом, стоїть й перед Ізраїлем. Палестинсько-ізраїльський конфлікт триває вже понад 100 років, періодично загострюючись до відкритих воєнних дій. Із приблизно 10 млн населення основної частини території Ізраїлю (без сектору Гази та Іудеї і Самарії) близько 75 % становлять євреї – іудеї, близько 20 % – араби, переважна більшість з яких є мусульманами. На землях Іудеї і Самарії (спірних територій, на які претендують Ізраїль, Йорданія та рухи за створення палестинської держави) проживають близько 3,5 млн осіб, з яких приблизно 80 % є арабами-мусульманами і менше 20 % – євреями-іудеями [10]. Сектор Гази – спірна територія, на яку претендують Ізраїль та рухи за створення окремої палестинської держави (причому два з найбільших рухів – ХАМАС і ФАТХ перебувають у стані війни між собою) до загострення у жовтні 2023 року мав населення понад 2 млн осіб, 98% з яких є арабами-мусульманами. У таких умовах інтеграція та реінтеграція населення спірних територій для Ізраїлю є питанням величезної значущості.

Програми інтеграції та реінтеграції арабського населення в Ізраїлі існують з проголошення незалежності у 1948 році. Вони суттєво різняться залежно від місця проживання арабів та наявності у них громадянства Ізраїлю. Перша, найбільш ґрунтовна та успішна у своїй реалізації група програм розрахована на тих арабів, які мають громадянство Ізраїлю. З 1948 року цій групі гарантовані рівні права з іншими громадянами Ізраїлю, включно з політичними правами, правом на соціальне забезпечення, освіту і т. д. Численні програми, що фінансуються коштом держави, громадських організацій та окремих спонсорів, орієнтовані на створення для цих осіб максимально комфортних умов у навчанні, проживанні серед ізраїльської більшості, організації місцевого самоврядування та ін. [11; 12; 13]. Ізраїльські араби мають політичні права, і в парламенті Ізраїлю представлені арабські партії, є депутати-араби, що отримали мандати через списки багатьох єврейських партій. Успішність зазначених програм може бути підтверджена реакцією ізраїльських арабів на події жовтня 2023 року. Так, понад 80 % ізраїльських арабів категорично негативно охарактеризували дії ХАМАС, 66 % підтримали операцію «Залізні мечі» у секторі Гази [14]; лідери ізраїльських арабів виступили з категоричним засудженням дій ХАМАС, організували волонтерські програми на допомогу постраждалим від терактів ізраїльтянам, ізраїльські араби є мобілізованими до армії тощо [15; 16].

Наступна група програм стосується арабів – мешканців спірних територій Іудеї, Самарії та Голан. Порівняно з сектором Гази, який контролює радикальний ХАМАС, на цих землях багато прихильників поміркованих палестинських рухів, і більшість інтеграційних програм орієнтовані саме на них. Однією з найуспішніших програм для цієї категорії населення є програма працевлаштування. Економічно основні території Ізраїлю є значно більш розвинутими за спірні території, там більше робочих місць, кар'єрних перспектив та вища заробітна плата. Щорічно уряд Ізраїлю видає арабським мешканцям територій дозволи на влаштування на роботу на основній території, причому щорічно кількість цих дозволів збільшується в середньому на 10 % і нині сягає близько 200 тисяч [17, с. 12].

Для покращення умов проживання на цих територіях щорічно виділяються кошти на будівництво інфраструктурних проєктів. Так, на будівництво нових шляхів і ремонт існуючих в Іудеї та Самарії у 2023 році було виділено близько 900 млн доларів, що становить чверть від загального фінансування шляхів у Ізраїлі [18]. Також Ізраїль бере участь у програмах USAID з будівництва об'єктів водопостачання та електрики, будівництва шкіл тощо [19]. Спільно з адміністрацією Палестинської Національної автономії, яка контролює близько 40 % території Іудеї і Самарії, уряд Ізраїлю реалізує програми будівництва телекомунікаційних мереж [20]. На сьогодні організовано багато програм у культурно-освітньому секторі, спрямованих на пошук компромісів між двома народами [21; 22]. У 1978 році була підписана угода в Кемп-Девіді, за якою Ізраїль гарантував право арабів Іудеї, Самарії та сектору Гази на створення власних органів самоврядування [23].

Попри велику кількість інтеграційних програм, територія Іудеї та Самарії залишається зоною значного напруження. Уряд Ізраїлю та ПНА регулярно звинувачують один одного в порушеннях існуючих домовленостей, прав людини тощо. Залишається відкритим і питання проголошення на цих землях незалежної палестинської держави. Водночас слід зазначити, що численні ізраїльські

інтеграційні програми для населення цих земель зменшують напруженість і сприяють встановленню діалогу.

Ситуація з іншою великою спірною територією – сектором Гази є значно складнішою. Ще до початку воєнних дій у жовтні 2023 року стосунки між органами влади Гази та Ізраїлю були вкрай негативними. Із програм, які уряд Ізраїлю реалізує щодо арабів – мешканців Гази є також програма надання дозволів на роботу в Ізраїлі, але вона охоплює приблизно 20 тисяч осіб. За підписаними в Осло угодами 1995 року Ізраїль постачає на усі спірні території прісну воду [24] та близько 90 % електроенергії [25]. Водночас населення сектора Гази вкрай негативно налаштовано проти Ізраїлю, і особливо це помітно на контрасті з відносно налагодженими стосунками Ізраїлю та населення іншої спірної території – Іудеї та Самарії.

Висновки. Отже, навіть у таких складних умовах триваючого конфлікту спостерігається, що програми інтеграції та співпраці можуть сприяти розбудові продуктивного діалогу, зменшувати суспільну напруженість і створювати перспективу розв'язання територіальних спорів.

Порівняння інтеграційних програм, розроблених для населення спірних територій Азербайджаном та Ізраїлем, демонструє багато спільного. В обох випадках населенню спірних територій гарантуються політичні та релігійні права, підвищення позитивного ставлення до держави забезпечується економічними привілеями та додатковими можливостями економічного розвитку як конкретних осіб, так і цілих громад. Достатній акцент робиться на культурних і освітніх можливостях, орієнтованих на молодь.

В обох випадках для того, щоб населення могло реалізувати ці права від нього вимагається певна лояльність або самоідентифікація з державою, зокрема у вигляді набуття громадянства.

Найбільші відмінності державно-правової політики обох держав пов'язані з тим, що Азербайджан фактично вже здобув повний контроль над територією Карабаху, а в Ізраїлю територіальне питання далеке від розв'язання. Також слід урахувати, що Азербайджан має тільки дві етно-релігійні групи, що пов'язані з територією Карабаху, а в Ізраїлі йдеться про одних арабів-мусульман, але які належать до трьох різних груп, що відображається на створенні різних моделей при розбудові стосунків з ними.

Практика інтеграційних і реінтеграційних програм населення є дуже актуальною для України. Адже завершення війни з РФ поставить перед нашою державою та суспільством цю проблему в повному обсязі. Сьогодні завданням юристів-науковців є дослідження найбільш успішних прикладів інших держав і створення напрацювань, які могли б стати нам у пригоді.

Список використаних джерел

1. Forsberg T. Explaining Territorial Disputes: From Power Politics to Normative Reasons. *Journal of Peace Research*. № 33. V. 4. 1996. P. 433–449. <https://doi.org/10.1177/0022343396033004005>
2. Sumner B. T. Territorial Disputes at the International Court of Justice. *Duke Law Journal*. V. 53. № 6. 2004. P. 1779–1812.
3. Statement by the Presidential Administration of the Republic of Azerbaijan. The Azerbaijan State News Agency. 02.10.2023. URL: https://azertag.az/en/xeber/statement_by_the_presidential_administration_of_the_republic_of_azerbaijan-2771617 (retrieved 30.03.2024)
4. Najafli G. Factors which Triggered Attempts of Armenians to Establish State in Garabagh in the I Half of XVIII Century. *Garabagh Yesterday, Today, Tomorrow*. Baku: Publishing House of businessmen Namig Habibov. 2009. № 2. V. 240 p. P. 59–62.
5. Geozalova N. Studies of Garabagh and Irevan Khanates History Reflected in Historiography Written in English. *Garabagh Yesterday, Today, Tomorrow*. Baku: Publishing House of businessmen Namig Habibov. 2009. № 2. V. 240 p. P. 104–105.
6. Bakhyshova R. Development of Education in Garabagh at the End of XIX Century. *Garabagh Yesterday, Today, Tomorrow*. Baku: Publishing House of businessmen Namig Habibov. 2009. № 2. V. 240 p. P. 122–125.
7. Nagorno-Karabakh. Nationalia. World News – Stateless nations and people and diversity. URL: <https://www.nationalia.info/profile/4/nagorno-karabakh> (retrieved 30.03.2024)
8. Azerbaijan: Analysis of Gap in the Protection of IDP. The UN Refugee Agency. URL: <https://www.unhcr.org/media/azerbaijan-analysis-gaps-protection-internally-displaced-persons-idps> (retrieved 30.03.2024)
9. Council of Europe. Commissioner for Human Rights. Azerbaijan. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/country-monitoring/azerbaijan> (retrieved 30.03.2024)

10. Israel Population. Worldometr. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/israel-population/> (retrieved 30.03.2024)
11. Diab A., Shdema I., Schnell I. Arab integration in new and established mixed cities in Israel. *Urban Studies*. V. 59. Is. 9. 2021. P. 1800–1818. doi 10.1177/00420980211021346
12. Integrating Arab Young Adults into the Academia. The Academic of Tel-Aviv-Yaffo. URL: <https://www.int.mta.ac.il/integrating-arab-program> (retrieved 30.03.2024)
13. Report on Equality and Integration of the Arab Citizens in Israel. June 2020. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/report-on-equality-and-integration-of-the-arab-citizens-in-israel> (retrieved 30.03.2024)
14. Levy-Weinrib E. A turning point for Arab Israelis. *Globe*. 22.10.2023. URL: <https://en.globes.co.il/en/article-a-turning-point-for-arab-israelis-1001460690> (retrieved 30.03.2024)
15. Abu Much A. Arab Israelis Express Solidarity Victims Hamas Attack. *Al-Monitor*. 16.10. 2023. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2023/10/arab-israelis-express-solidarity-victims-hamas-attack> (retrieved 30.03.2024)
16. Meet Muslim, Arab and Bedouin Soldiers of Israel’s Army. *FP Explainer*. *Firstpost*. 3.11.2023. URL: <https://www.firstpost.com/explainers/meet-muslim-arab-and-bedouin-soldiers-of-israels-army-13343772.html> (retrieved 30.03.2024)
17. The situation of workers of the occupied Arab territories. Geneva: International Labour Office, 2023. 69 p.
18. Sharon. J. Budget Dedicates Billions for West Bank Roads Settlements and Illegal Outposts. *The Times of Israel*. 25.05.2023. URL: <https://www.timesofisrael.com/budget-dedicates-billions-for-west-bank-roads-settlements-and-illegal-outposts/> (retrieved 30.03.2024)
19. Economic Growth and Infrastructure. West Bank and Gaza. USAID. URL: <https://2012-2017.usaid.gov/west-bank-and-gaza/fact-sheets/economic-growth-and-infrastructure> (retrieved 30.03.2024)
20. 2023 Investment Climate Statements: West Bank and Gaza. US Department of State. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-investment-climate-statements/west-bank-and-gaza/> (retrieved 30.03.2024)
21. Extend immersive educational programmes. *Extend*. URL: <https://www.extendprograms.org/israel-palestine-educational-group/> (retrieved 30.03.2024)
22. Palestinian Internship Program. PIP, Inc. URL: <https://www.palinternship.com/> (retrieved 30.03.2024)
23. Framework for Peace in the Middle East and Framework for the Conclusion of a Peace Treaty between Egypt and Israel (Camp David Accords). UN Peacemaker. URL: <https://peacemaker.un.org/egyptisrael-frameworkforpeace78> (retrieved 30.03.2024)
24. Yakhin Y., Clayton W. S. Water in the Israeli-Palestinian Conflict. *The James A. Baker III Institute for Public Policy*. Rice University. 2006. 21 p.
25. Rapaport B. Energy as a Tool for Israeli-Palestinian Peacebuilding. *The Israeli Institute for Regional Foreign Policies*. March 2022. 11 p. URL: <https://mitvim.org.il/wp-content/uploads/2022/06/Energy-as-Tool-for-Peace-in-Israel-Palestine-2022.pdf> (retrieved 30.03.2024)

References

1. Forsberg T. Explaining Territorial Disputes: From Power Politics to Normative Reasons. *Journal of Peace Research*. № 33. V. 4. 1996. P. 433–449. <https://doi.org/10.1177/0022343396033004005>
2. Sumner B. T. Territorial Disputes at the International Court of Justice. *Duke Law Journal*. V. 53. №. 6. 2004. P. 1779–1812.
3. Statement by the Presidential Administration of the Republic of Azerbaijan. *The Azerbaijan State News Agency*. 02.10.2023. URL: https://azertag.az/en/xeber/statement_by_the_presidential_administration_of_the_republic_of_azerbaijan-2771617 (retrieved 30.03.2024)
4. Najafli G. Factors which Triggered Attempts of Armenians to Establish State in Garabagh in the I Half of XVIII Century. *Garabagh Yesterday, Today, Tomorrow*. Baku: Publishing House of businessmen Namig Habibov. 2009. № 2. V. 240 p. P. 59–62.
5. Geozalova N. Studies of Garabagh and Irevan Khanates History Reflected in Historiography Written in English. *Garabagh Yesterday, Today, Tomorrow*. Baku: Publishing House of businessmen Namig Habibov. 2009. № 2. V. 240 p. P. 104–105.
6. Bakhyshova R. Development of Education in Garabagh at the End of XIX Century. *Garabagh Yesterday, Today, Tomorrow*. Baku: Publishing House of businessmen Namig Habibov. 2009. № 2. V. 240 p. P. 122–125.
7. Nagorno-Karabakh. *Nationalia*. World News – Stateless nations and people and diversity. URL: <https://www.nationalia.info/profile/4/nagorno-karabakh> (retrieved 30.03.2024)
8. Azerbaijan: Analysis of Gap in the Protection of IDP. *The UN Refugee Agency*. URL: <https://www.unhcr.org/media/azerbaijan-analysis-gaps-protection-internally-displaced-persons-idps> (retrieved 30.03.2024)

9. Council of Europe. Commissioner for Human Rights. Azerbaijan. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/country-monitoring/azerbaijan> (retrieved 30.03.2024)
10. Israel Population. Worldometr. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/israel-population/> (retrieved 30.03.2024)
11. Diab A., Shdema I., Schnell I. Arab integration in new and established mixed cities in Israel. *Urban Studies*. V. 59. Is. 9. 2021. P. 1800–1818. doi 10.1177/00420980211021346
12. Integrating Arab Young Adults into the Academia. The Academic of Tel-Aviv-Yaffo. URL: <https://www.int.mta.ac.il/integrating-arab-program> (retrieved 30.03.2024)
13. Report on Equality and Integration of the Arab Citizens in Israel. June 2020. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/report-on-equality-and-integration-of-the-arab-citizens-in-israel> (retrieved 30.03.2024)
14. Levy-Weinrib E. A turning point for Arab Israelis. *Globe*. 22.10.2023. URL: <https://en.globes.co.il/en/article-a-turning-point-for-arab-israelis-1001460690> (retrieved 30.03.2024)
15. Abu Much A. Arab Israelis Express Solidarity Victims Hamas Attack. *Al-Monitor*. 16.10.2023. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2023/10/arab-israelis-express-solidarity-victims-hamas-attack> (retrieved 30.03.2024)
16. Meet Muslim, Arab and Bedouin Soldiers of Israel's Army. FP Explainer. *Firstpost*. 3.11.2023. URL: <https://www.firstpost.com/explainers/meet-muslim-arab-and-bedouin-soldiers-of-israels-army-13343772.html> (retrieved 30.03.2024)
17. The situation of workers of the occupied Arab territories. Geneva: International Labour Office, 2023. 69 p.
18. Sharon. J. Budget Dedicates Billions for West Bank Roads Settlements and Illegal Outposts. *The Times of Israel*. 25.05.2023. URL: <https://www.timesofisrael.com/budget-dedicates-billions-for-west-bank-roads-settlements-and-illegal-outposts/> (retrieved 30.03.2024)
19. Economic Growth and Infrastructure. West Bank and Gaza. USAID. URL: <https://2012-2017.usaid.gov/west-bank-and-gaza/fact-sheets/economic-growth-and-infrastructure> (retrieved 30.03.2024)
20. 2023 Investment Climate Statements: West Bank and Gaza. US Department of State. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-investment-climate-statements/west-bank-and-gaza/> (retrieved 30.03.2024)
21. Extend immersive educational programmes. *Extend*. URL: <https://www.extendprograms.org/israel-palestine-educational-group/> (retrieved 30.03.2024)
22. Palestinian Internship Program. PIP, Inc. URL: <https://www.palinternship.com/> (retrieved 30.03.2024)
23. Framework for Peace in the Middle East and Framework for the Conclusion of a Peace Treaty between Egypt and Israel (Camp David Accords). UN Peacemaker. URL: <https://peacemaker.un.org/egyptisrael-frameworkforpeace78> (retrieved 30.03.2024)
24. Yakhin Y., Clayton W. S. Water in the Israeli-Palestinian Conflict. *The James A. Baker III Institute for Public Policy*. Rice University. 2006. 21 p.
25. Rapaport B. Energy as a Tool for Israeli-Palestinian Peacebuilding. *The Israeli Institute for Regional Foreign Policies*. March 2022. 11 p. URL: <https://mitvim.org.il/wp-content/uploads/2022/06/Energy-as-Tool-for-Peace-in-Israel-Palestine-2022.pdf> (retrieved 30.03.2024)

Цветкова Ю. В. Реінтеграція населення спірних територій після збройних конфліктів: правовий досвід Азербайджану та Ізраїлю й перспективи для України

Стаття присвячена дослідженню державно-правового досвіду розробки та впровадження програм інтеграції груп населення спірних територій у Азербайджані та Ізраїлі. Аналіз інтеграційних програм обох держав демонструє наявність багатьох спільних рис. У обох випадках населенню спірних територій гарантуються політичні та релігійні права, підвищення позитивного ставлення до держави забезпечується економічними привілеями та додатковими можливостями економічного розвитку як конкретних осіб, так і цілих громад. Акцент робиться на культурних та освітніх можливостях, орієнтованих на молодь. Від населення для реалізації цих прав вимагається певна лояльність або самоідентифікація з державою, зокрема у вигляді набуття громадянства. Найбільші відмінності державно-правової політики обох держав пов'язані з тим, що Азербайджан фактично вже здобув повний контроль над територією Карабаху, а у Ізраїлю територіальне питання далеке від розв'язання. Акцентується також увага на тому, що Ізраїль проводить зазначену політику вже декілька десятиліть, а Азербайджан тільки розпочав її.

Ключові слова: спірні території, політика реінтеграції та інтеграції, Азербайджан, Ізраїль.

Tsvietkova Y. V. Reintegration of the population of disputed territories after the military conflicts: legal experience of Azerbaijan and Israel and the prospects for Ukraine

The article examines the state-legal experience of development and implementation of the programs for integration of the population groups of disputed territories in Azerbaijan and Israel, which were previously complicated due to

the military conflicts. The analysis of the existing integration programs of both states demonstrates the presence of many common features. In both cases, political and religious rights are guaranteed to the population of the disputed territories, an increase in positive attitude towards the state is facilitated by economic privileges and additional opportunities for economic development of both specific individuals and entire communities. Sufficient emphasis is placed on the youth-oriented cultural and educational opportunities. In order to exercise these rights or to be entitled to the stimuli, certain loyalty or self-identification with the state is required from the population, in particular in the form of acquiring citizenship. The biggest differences in the state and legal policy of both states are related to the fact that Azerbaijan has actually already gained full control over the territory of Karabakh, while in Israel the territorial issue is far from being resolved. It should also be taken into account that Azerbaijan has only two ethno-religious groups related to the territory of Karabakh, and in Israel we are talking about Muslim Arabs, but they belong to three different groups, which is also reflected in the creation of different models when building relations with them.

Attention is also drawn to the fact that Israel has been pursuing this policy for several decades, while Azerbaijan has just started it. The advantage of the prospects for implementing the population reintegration policy in Azerbaijan is that the military conflict with Armenia over the territory of Karabakh is almost over. Attention is also focused on the different ratio of the population that the state is trying to integrate and the population in the «core» territories of each state. The analysis of the mentioned statistics makes it possible to predict the best prospects for the implementation of the state and legal policy of Azerbaijan. The practice of population integration and reintegration programs is very relevant for Ukraine. After all, the end of the war with the Russian Federation will present our state and society with this problem in its entirety. Today, the task of lawyers-scientists is to study the most successful examples of other states and create developments that could be useful to us.

Key words: disputed territories, policy of integration and reintegration, Azerbaijan, Israel.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-182-188